

ОЗНАКИ ВИРАЖЕННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ХУДОЖНЬОГО ТЕСТУ

Наталія Дячук
(Житомир, Україна)

У статті розглянуто основні ознаки вираження психолінгвістичних характеристик художнього тексту. Проведено аналіз уривку оригіналу та уривків перекладу трьох перекладачів. Представлено приклади вираження психолінгвістичних характеристик художнього тексту.

Ключові слова: перекладач, художній текст, психолінгвістичні характеристики тексту, цілісність, зв'язність, інформативність, подільність, структурність, діалогічність.

В статье рассматриваются основные признаки выражения психолингвистических характеристик художественного текста. Проведен анализ отрывка оригинала и отрывков переводов трех переводчиков. Представлены примеры выражения психолингвистических характеристик художественного текста.

Ключевые слова: переводчик, художественный текст, психолингвистические характеристики текста, целостность, связность, информативность, делимость, структурность, диалогичность.

The article is devoted to the main expressing criterions of the psycholinguistic characteristics of the literary text. The analysis of the original abstract and three translated abstracts has been done. The examples of expressing of psycholinguistic characteristics of the literary text have been shown.

Key words: translator, literary text, psycholinguistic characteristics of the text, coherence, cohesion, informativeness, divisibility, structurality, dialogic description.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для дослідження ознак вираження психолінгвістичних характеристик художнього тексту ми взяли за основу уривок художнього тексту «Усмішка» американського письменника, Рей Бредбері [Bradbury 1983]. Порівняльний аналіз здійснювався на перекладах трьох перекладачів, які здійснили переклад художнього тексту «Усмішка»,

а саме Л. В. Коломієць [Коломієць 1999: 11], А. І. Євси [Євса 2011: 374] та Я. Д. Веприяка [Веприяк 1999: 296].

Попередній аналіз перекладацьких трансформацій, використаних у перекладах, дає змогу проаналізувати ознаки вираження психолінгвістичних характеристик самого тексту. До таких належать цілісність, зв'язність, інформативність, подільність, структурність, діалогічність.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Проблемам аналізу тексту присвячені дослідження І. Арнольда, О. Мороховського, Г. Мірама, І. Гальперина та інших.

Метою статті є здійснення аналізу тексту оригіналу та трьох перекладів, щоб виявити ознаки вираження психолінгвістичних характеристик тексту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Цілісність тексту представлена семантичною єдністю, яку забезпечують представлені в тексті суспільні події, опис явищ природи, відомості про людей та їхній зовнішній вигляд, переживання героїв і т. ін., їх послідовність у тексті та відповідні лексичні одиниці.

Проаналізуємо прояви цілісності наших фрагментів текстів. У тексті оригіналу Рея Бредбері знаходимо фрази та слова, які описують світ природи: *at five in the morning, cocks were crowing, the rimed country, bits of mist, in the clear air, cold*. Завдяки послідовній появі згаданих слів ми чітко розуміємо, що мова йде про зовсім ранній холодний час, коли починають співати півні й повсюди ще стоїть туман.

В тексті перекладу Л. В. Коломієць наявні такі відповідники: *о п'ятій ранку, перегук півнів, вкрите інєєм селище, ніде не світилося, клапті туману, в чистому, холодному повітрі*. Я. Веприяк дає також чіткий опис природи, що вказує на ранковий час: *вибілені інєєм поля, далекі півні, не було вогнів, пасма туману, чисте холодне повітря*. У перекладі А. І. Євси знаходимо такі описи картини ранкової природи: *о п'ятій годині ранку, ще ніде не світилося, навколишні селища, півні, туман, холодне повітря*.

В уривку оригіналу знаходимо відомості про героїв оповідання та опис їхнього зовнішнього вигляду. Наприклад: *the small boy blew on his red, chapped hands; soiled gunny-sack*

clothing of the men. Ужиті фрази дають читачеві змогу зрозуміти, що головними героями є люди-бідняки, у яких нещасне життя і важка праця.

Переклад Л. В. Коломієць також яскраво це демонструє: *хлопчина хекав на свої червоні, обвітрені руки; засмальцьований, з цупкої мішковини, одяг балакунів.* У перекладі Я. Д. Веприняка маємо такі відповідники опису героїв: *хлопчисько дмухав на свої червоні, у саднах руки; брудна, з грубої мішковини, одяга сусідів.* А. І. Євса представив такий переклад: *хлопчисько хукав на червоні від холоду, порепані руки; грубий домотканий одяг тих, що стояли попереду.*

Зв'язність характеризується різними мовними засобами, які й устанавлюють певний зв'язок між одиницями тексту [Nussbaumer 1994: 86]. Наприклад, словами, близькими за значенням, які виражають поняття простору та часу, повторами, різними номінаціями, вставними словами, сполучниками, частками, артиклями, частіше означеними тощо.

Спочатку проаналізуємо перший абзац вихідного тексту на зв'язність. *In the town square the queue had formed at five in the morning, while cocks were crowing far out in the rimed country and there were no fires. All about, among the ruined buildings, bits of mist had clung at first, but now with the new light of seven o'clock it was beginning to disperse. Down the road, in twos and threes, more people were gathering in for the day of marketing the day of festival.*

Як бачимо, головне та залежне речення зв'язані між собою таким словом із часовим позначенням, як *while*. У цьому ж реченні знаходимо сполучник *and*, що виражає логічну послідовність, зв'язуючи два речення. Наступне речення містить такі слова з часовим значенням, які вказують на послідовність розвитку змісту: *all about, at first* та *now*, тут же фіксуємо сполучник протиставлення *but*, який логічно поєднує два висловлювання. Третє речення абзацу вводиться таким мовним часовим механізмом, як *down the road*, і містить такий засіб зв'язку, як повтор іменної лексеми: *in for the day of marketing the day of festival*. У другому абзаці спостерігаємо повтор таких іменних одиниць, як *the small boy*, за допомогою яких поєднується перше та друге речення абзацу. Другий абзац містить у собі слово з просторовим значенням *behind* та сполучники *and*, що забезпечують зв'язність всіх речень другого абзацу.

Уривок оригіналу містить номінації, якими представлено головного героя тексту: *the small boy – boy* або *lad – Tom – an appreciator of arts*. Ще один персонаж також отримує в ході розвитку тексту різні найменування: *the man ahead – the boy's defender* і в кінці постає його власне ім'я *Grigsby*.

Далі звернемося до українських перекладів, щоб з'ясувати ступінь вираження зв'язності текстів там. Переклад Л. В. Коломієць характеризується таким лексичними одиницями, які вказують на часову відповідність: *тоді, ось тепер* і такими словами з просторовим значенням: *ніде, повсюди, позаду, попереду*. Речення в перекладі Л.В. Коломієць поєднуються за допомогою сполучників *коли, й, та, і, й то...то, а, де, і, й*.

На відміну від тексту оригіналу, номінації в перекладі Л. В. Коломієць представлені ширше завдяки чітко вираженій синонімії іменника *хлопчик*: *хлопчина – хлопче – хлопець – дитина – малий – Том*. Персонаж *Грігзбі* іменується в тексті *чоловік, який стояв попереду, та захисник*.

Я.Д. Веприняк використовує такі часові засоби зв'язку у своєму перекладі: *тоді, тепер*. До просторових способів зв'язку він відносить такі прислівники, як *ніде, довкола, уздовж, попереду*, яке вжите в контексті три рази. Зв'язок між реченнями та їх частинами встановлений за допомогою сполучників *коли, та, то...то, а*. Найчастіше вживані – *але, і, та*.

Номінації як вид зв'язку в перекладі Я. Д. Веприняка представлені такими повторними позначеннями: *хлопчисько – хлопче – хлопчик – хлопець – дитина – Том та один з чоловіків, які стояли попереду – захисник – Грігзбі*.

Перевіримо зв'язність як характеристику тексту на уривку, перекладеному А. І. Євсою. У перекладі наявні такі просторові одиниці зв'язку: *ніде, попереду, позад або позаду*. Серед сполучників, використаних для зв'язку речень, знаходимо *коли, а, і, але, та*.

Номінація в цьому перекладі представлена одним прикладом, на відміну від попередніх: *хлопець – хлопче – малий – знавець мистецтва – Том*.

Ознакою структурності тексту слугує його внутрішня композиція. Основними елементами внутрішньої композиції є абзаци, які відіграють величезну роль під час осмислення інформаційних блоків. Членування на абзаци, як прояв

структурності тексту, є особливо важливим для нас, оскільки ми маємо справу з художніми писемними текстами, а абзаци, як відомо, слугують прийомами впливу на адресата на невербальному рівні [Кубко 2009: 44].

Проаналізуємо прояви структурності на прикладі наших уривків. Вихідний уривок складається з чотирьох абзацив, один із яких містить діалогічне мовлення. Смисловим центром у першому абзаци може стати відрізок початкового речення, який повідомляє про початок нового дня: *In the town square the queue had formed at five in the morning...* Наступні речення продовжують інформувати нас по настанню світанку і, наштовхуючи нас на розвиток подій у подальшому. Про це свідчать окремі фрази в наступних реченнях: *cocks were crowing; there were no fires*. Частина складного речення *bits of mist had clung at first but now with the new light of seven o'clock it was beginning to disperse* відображає динаміку розвитку першого речення й сповіщає нам про початок ранкового дня. Перше речення другого абзаци містить у собі основний смисловий елемент: *The small boy stood immediately behind two men...* На нашу думку, саме цей відрізок найбільш інформативний, оскільки вводить дані про головного героя – хлопчину. Наступне речення абзаци дає детальну інформацію і про самого хлопця, і про натовп людей, які зібралися на площі, про їхній одяг і їхній загальний стан: *The small boy stamped his feet and blew on his red, chapped hands, and looked up at the soiled gunny-sack clothing of the men...*

Третій абзаци є найбільшим. Смисловим орієнтиром тут слугує перше речення абзаци: *'Here, boy, what're you doing out so early?'* said the man behind him. Усі наступні речення чітко деталізують перше та розвивають змістову структуру уривка. У третьому абзаци ми дізнаємося ім'я хлопчини та ім'я ще одного з героїв, також стає більш зрозумілим, чому зібрався натовп людей так рано. Наприклад: *'This boy's an appreciator of arts, I'll have you know,'* said the boy's defender, a man named Grigsby. *'What's your name, lad?'* – *'Tom'*.

Останній абзаци вихідного уривка містить у собі найчіткішу інформацію про суспільне становище того часу, про яке мимоволі згадувалося в попередніх абзацих. Смисловим центром тут є перше речення, яке лише за допомогою двох слів *cracked cups* дає змогу побачити убогість того часу: *A man was selling cracked cups of hot coffee up ahead*. Подальші речення детально розвивають інформацію та глибоко конкретизують її.

Зазначимо, що українські відповідники є майже однаковими аналогами вихідному уривку тексту. Усі три переклади також складаються з чотирьох абзаців, один із яких є прикладом діалогічного мовлення. Єдине, що варто відзначити, – це скорочення першого абзацу в перекладі А.І. Євси. Цей переклад містить два складних речення замість трьох.

Подільність тексту визначається його членуванням на різні ідеї, судження, поняття, теми, так зване концептуальне членування тексту. Проаналізуємо подільність вихідного тексту та текстів-перекладів.

У тексті вихідною мовою та текстах перекладу представлені такі теми, як опис ранкової холодної природи, яка пов'язана з темою повсякденного буденного життя. Наприклад, початкове речення вихідною мовою *In the town square the queue had formed at five in the morning, while cocks were crowing far out in the rimed country and there were no fires* дає змогу читачеві зрозуміти, що вставати для людей ні світ ні зоря є звичною справою.

Українські відповідники також дають чітке підтвердження сказаному вище: *На головному майдані черга постала ще о п'ятій годині, коли за вибіленими інєєм полями співали далекі півні та ніде не було вогнів* (пер. Я.Д. Веприняка), *Черга на міській площі зібралась о п'ятій годині ранку, коли ніде ще не світилося, а далеко в навколишніх селищах співали півні* (пер. А.І. Євси) або *ж Черга зібралась на міському майдані о п'ятій ранку, коли перегук півнів долинав із далекого вкритого інєєм селища й ніде не світилося* (пер. Л. В. Коломієць).

Тема ранкового холоду переплітається з темою убогості у вихідному реченні: *The small boy stamped his feet and blew on his red, chapped hands, and looked up at the soiled gunny-sack clothing of the men...*

В українських відповідниках також знаходимо доказ убогості суспільства того часу. Наприклад, Я. Д. Веприняк у своєму перекладі демонструє зв'язок між темами холоду та бідності за допомогою таких лексичних одиниць: *Хлопчина... дмухав на свої червоні, у саднах руки та брудна, з грубої мішковини, одєжа сусідів. А. І. Євса звертається до таких поєднань: хукаючи на червоні від холоду, порепані руки, він дивився на грубий домотканий одяг...* Л. В. Коломієць вважає

за потрібне звернутися до такого перекладу: *Він ... хекав на свої червоні, обвітрені руки та засмальцьований, з цупкої мішковини, одяг ...*

Зазначимо, що всі три переклади яскраво демонструють низький рівень життя героїв наших уривків. Тема розрухи та бідності широко представлена в останньому абзаці вихідного уривка та уривках перекладу. Про це свідчать такі фрази уривку оригіналу, як: *cracked cups; rusty pan*; та ... *it sold a penny a cup... but not many were buying, not many had the wealth.*

Прекрасно змалював бідність Я. Д. Веприняк у своєму перекладі за допомогою таких фраз: *тріснуті чашки; іржава каструля та мало, хто купував – мало кому дозволяла кишеня.* А. І. Євса ще точніше висловлює убогий стан суспільства. У його перекладі це звучить так: *потріскані, щербаті чашечки; іржава каструля.* І навіть кава, яка коштувала пенні, у перекладі А. І. Євси є розкішшю для простого люду: *купував її мало хто – не кожен міг дозволити собі таку розкіш.* Л. В. Коломієць, навпаки, більш нейтральним перекладом передає бідність і розруху: *надщерблені філіжанки; іржавий казанок; негусто було покуців, бо мало в кого вистачало на це грошей.*

Такі рядки вихідного речення «*This boy's an appreciator of arts...*» дають чітку підставу вважати, що в тексті представлена тема мистецтва. Підтвердженням цього слугують і українські відповідники: «*Цей хлопець знається на мистецтві...*» в перекладі Я. Веприняка: «*Він справжній знавець мистецтва ...*» в перекладі А. І. Євси та «*Цей хлопець тямить у мистецтві...*» в перекладі Л. В. Коломієць.

Інформативність тексту може бути представлена внутрішнім змістом того чи іншого повідомлення, так би мовити підтекстом. Підтекст – це і є внутрішній зміст висловлювання, що не виражається словами, а передається додатковими стилістичними значеннями мовних одиниць [Єрмоленко 2001: 78]. До засобів, що допомагають створити підтекст, відносять такі стилістичні прийоми, як метафора, метонімія, перифраз, порівняння тощо.

Інформативність вихідного тексту представлена метафорою та метонімією. Р. Бредбері використав такі метафори: *bits of mist had clung; to spit clean and true; laughter passed down; to warm their stomachs.* В уривку-тексті вихідною мовою знаходимо й приклад метонімії: *the queue had formed.*

Уривок, перекладений Я. Веприняком, також багатий на метафори. Серед них – *співали півні; пасмами висів туман; туман почав танути; сміх покотився; зігріти шлунок; мало кому дозволяла кишеня*. Прикладом метонімії слугує вислів *черга постала*. Звернемося до перекладу А. І. Євси, який містить у собі такі приклади метафори: *співали півні; почав розходитися туман; слово лунало; зігріти шлунок* і такий приклад метонімії: *черга зібралась*. Щодо уривку, перекладеного Л. В. Коломієць, то його можна вважати також досить інформативним. Прикладами метафори є такі рядки: *перегук півнів; клапті туману висіли; віддав своє місце; зігріти шлунок*.

Серед інших стилістичних прийомів, застосованих перекладачем виділимо метонімію *черга зібралась* та перифраз: *дитина вже на ногах*.

Діалогічність як текстова категорія характеризує спрямованість тексту на адресата. Вона, як правило, являє собою діалогічні відношення [Загнітко 2007: 105], які реалізуються в тексті через питально-відповідний комплекс. Текст, який характеризується діалогічністю, завжди сповнений емоціями та переживаннями, що слугує засобом для поживлення будь-якої розповіді.

Вихідний текст уривка містить у собі таку питально-відповідну єдність:

'Here, boy what're you doing out so early?'....

'Got my place in line, I have'...

'Whyn't you run off, give your place to someone who appreciates'...

'Leave the boy alone'...

'I was joking'... 'I just thought it strange, a boy out of bed so early.'

'This boy's an appreciator of arts, I'll have you know'...'What's your name?' – 'Tom.'

'Tom here is going to spit clean and true, right, Tom?' - 'I sure am!'

У перекладі Я. Веприняка діалогічність представлена таким чином:

«Чуєш, хлопче, а що ти тут робиш так рано?»....

«Це моє місце, я тут чергу зайняв»....

«Біг би ти, хлопче, звідси та поступився своїм місцем, тому, хто знається на цій справі!»...

«Облиши хлопця»...

«Я ж жартую.... Просто зважив: дивно це – дитина, так рано, а він не спить.»

«Цей хлопець знається на мистецтві, зрозуміло?»... «А як тебе звать, хлопче?». – «Том»

«Наш Том, вже він плюне як слід, вцілить, правда, Томе?» – «Авжеж!»

Діалогічність у перекладі А. І. Євси виглядає так:

«Гей, хлопче, а ти що робиш тут так рано?»...

«Стою в черзі»...

«Чом би тобі не поступитися своєю чергою тому, хто справді розуміється на таких речах?»

«Дайте малому спокій»...

«Дайте малому спокій»... «Мені стало дивно, що він о такій ранній годині не в ліжку.»

«Він справжній знавець мистецтва, щоб ви знали»... «Як тебе звати, хлопче?» – «Том.»

«Том збирається плюнути сильно і влучно, правда ж?» – «Аякже.»

Л. Коломієць змальовує діалогічність у своєму уривку наступним чином:

«Агов, хлопче, а ти що тут робиш спозаранку?»...

«Це моє місце, я зайняв тут чергу»...

«Ти б краще віддав своє місце комусь тямущому, а сам забрався б геть!»

«Не чіпай хлопця»...

«Я пожартував.»... «Просто подумав: якимось дивно – дитина вже на ногах із самого ранку.»

«Цей хлопець тямить у мистецтві, зрозумів?»... «Як тебе звати, малий?» – «Том.»

«Наш Том не схибить, плюне як слід. Чи не так, Томе?» – «Ще й питає!»

Висновки. Оскільки психолінгвістичні характеристики забезпечують адекватність та повноту художнього тексту, можна стверджувати, що всі три уривки перекладу є адекватними та естетичними з точки зору психолінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бредбері Р. Усмішка / Р. Бредбері // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України : [пер. з англ. Л. В. Коломієць]. – № 3 (227). – К. : Педагогічна преса, 1999. – С. 11–12
2. Бредбері Р. Усмішка / Р. Бредбері // Зарубіжна література. 6 клас. Посібник-хрестоматія : [пер. з англ. Я. Д. Веприняк]. – Тернопіль : Навчальна книга, Богдан, 1999. – С. 296–300.
3. Бредбері Р. Усмішка / Р. Бредбері // Світова література 6 клас. Хрестоматія / Упорядн. Гарбуз В. М. : [пер. з англ. А. Євси]. – Х. : ФОП Співак В. Л., 2011. – С. 374–381

4. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. — К. : Либідь, 2001. — С. 222
5. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: [науково-навчальний посібник] / А. П. Загнітко. — [вид 2-е, доп, і переробл.]. Донецьк : Юго-Восток, 2007. — 313 с.
6. Кубко В. П. Документна лінгвістика : [конспект лекцій] / В. П. Кубко. — Одеса : ОНПУ, 2009. — 81 с.
7. Мирам Г. С. Основы перевода : [курс лекций / учебное пособие] / Г.С. Мирам и др. — К. : Эльга, Ника-Центр, 2002. — 248 с.
8. Bradbury R. Fahrenheit Short Stories / R. Bradbury. — Moscow : Raduga Publishers, 1983. — 382 p.
9. Nussbaumer A. Studienbuch Linguistik / A. Nussbaumer, M. Portmann. — [hrsg. von P. R. Linke]. — Tübingen : Niemeyer, 1994. — 215 S.

LITERATURE

1. Bradbury, R. (1999). «Usmishka». *Vsesvitnya literature v serednih navchalnih zakladah Ukrainy*: K., pp. 11-12. (in Ukrainian).
2. Bradbury, R. (1999). «Usmishka». *Zarubizhna literature 6 klas*: [per. z angl. Y.D. Veprynyak]. — T., pp. 296-300. (in Ukrainian).
3. Bradbury R. (2011). «Usmishka». *Svitova literature 6 klas. Hrestomatia*: [per. z angl. A. Evsy]. H. pp. 374-381 (in Ukrainian).
4. Ermolenko S. Y. (2001). *Ukrainska mova: korotkyj tлумачnyj slovnyk lingvistychnyh terminiv*. K.: Lybid'. 222 p. (in Ukrainian).
5. Zagnitko A. P. (2007). *Lingvistyka tekstu: Teoriya i praktykum*. Donetsk: Ygo-Vostok. 313 p. (in Ukrainian).
6. Kubko V. P. (2009). *Dokumentna lingvistyka*. Odesa: ONPU. 81 p.
7. Miram G. S. (2002). *Osnovy perevoda*. K.: Elga. 248 p. (in Russian).
8. Bradbury R. (1983). *Fahrenheit Short Stories*. Moscow : Raduga Publishers, 382 p. (in English).
9. Nussbaumer, A. & Portmann M.. (1994). *Studienbuch Linguistik*. Tübingen: Niemeyer, 215 S. (in English).

УДК 81'42

«ІНСТРУКТАЖ З ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ» ЯК ГІПЕРЖАНР У НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі презентації POWER-POINT)

Ірина Єршова
(Львів, Україна)

У статті викладено результати дослідження гіпержанру «Інструктаж техніки безпеки» на уроках хімії. Розглянуто канали